

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунун, Тыва АССР-нин Дээди
Совединин болгаш Министрлер Чөвүлелинин органы

1969 ч.
МАРТ
28

ПЯТНИЦА
№ 74 (7920).
Өртөө 2 көп.

ПОЛИТИКТИГ ИНФОРМАЦИЯ

Партиянын масса-биле харылзаанын улам быжыглаарын-га, ажилчы чоннарнын куш-ажылчы болгаш политиктиг идекейин көдүренинге бир чугула чүүл болза политиктиг информация болур. Ол болза ажилчы чоннарнын коммунисттик кижизидилгезинге, олар партиянын болгаш чакаттын политик-мазын, даштында болушунун дугайын шын сайгарып билдиринге улуг рольду ойнар. Ынчангаш сөөлгү чылдарда чурттук иштин болгаш даштын байдалын холбошкан эң чугула айтырылганын база партия, совет болгаш ажил-агый органнын ажил-чорудулгазынын дугайын коммунисттерге болгаш партия нежигуну эвестерге долгуз-биле информаста-рын калбаа-биле практикалар турар апарган.

Бүгү-ле политиктиг агитация чурттуг политиктиг, эконо-миктиг, культуруг амырларын болгаш делегет байдалын-нын дугайында делегерге база донтаамал информацияны-нын суурунга тургустунар умурлуг дээрзин СЭКП-нин XXIII съездинин шийтпиринге айткан, ол ажилдык хевирлерин болгаш аргаларын улам сайзыраңгайдырларче партия ор-ганизацияларын кичизинге утландырган. Съездинин ол ай-тышынын күчүсүтүшкан, партия организацияларын ону ор-ганизастарын экижидер, дээштиг салдарын бедир дээш эвээр ажилдарын чорудуп турар.

Хей-хей партия комитеттери шыраар билигилг, эки белет-кедиг эштерден тургустунган политинформаторларын кол-лективтерде шийл тургускан. Ылаңгыя партиянын Барыш-Хемчик, Ваур, Тес-Хем болгаш эске-даа райкомнары политин-форматорларын, агитаторларын семинарларын, сургаалды-ныг чөвүлел хуралдарын ой-ейде эштерип, эң чугула айты-рылганын талазы-биле партия, совет болгаш ажил-агый ор-ганнын ууртукчулары оларга илеткелдерин, дыңнады-ларын кылып берип турар.

Политиктиг информацияны дээштин, идея-политиктиг дең-гели ону парторганизациялар канчаар организациястап, башка-рып турарында, аңаа ууртук иштерин кириштеринден улуу-биле хамаарып апар. Бо талазы-биле СЭКП-нин Каз-Хем райкомун болгаш «Тыва кобольт» комбинат туудууда пар-том элзэн таарымчалыг хемчеглерин апар. Чинжээ, чер-чер Советтеринге сонгудууда белеткел үезинде «Тимилеге» кол-хозтуң болгаш эске-даа коллективтерин ажил-ишчилеринге СЭКП Каз-Хем райкомунун бирги секретары, райкузунуң кол-кол кидистерин аргелекчилери партия, совет ор-ганнын ажил-чорудулгазынын дугайында солун информас-тарын кылып берилген. Ынчаарга «Тыва кобольт» комби-наттың туудууда партом политиктиг информацияны нити политиктиг, экономиктиг болгаш техниктиг темаларга хол-баштырып, ону системинг кылдыр чорудуп, аңаа комбинат-тын директору А. Ванжа, партом секретары В. Сувор, тууду эргелгенин план кидизиниң чачалыг Л. Немкова болгаш эске-даа ууртукчу штер, тускый эртемчилер идекейлиг кирип турар.

Ындыг болза-даа политиктиг информацияны чорудар тала-зы-биле ажил чамдын черлерде СЭКП-нин XXIII съездинин болгаш ТН-нын Пленумдарынын негелделерин хандырбайн турар. Ылаңгыя СЭКП-нин Кызыл хооромунун пропаганда болгаш агитация кидизин хоорайнын партия организацияла-

рында жеке хире политинформаторлар барыл дээрзин безин тодарадып шыдаан, эртен чылын аэропорт болгаш эске-даа коллективтерге политинформатор элзэн идекейлиг ажилдап турган болза, сөөлгү үеде оларнын ол ажилы соксан. Ол ышкан партия, совет, ажил-агый органнын болгаш ка-дык камгалал, амьдал хандырылга, коммунал ажил-агый черлериниң ууртукчуларынын чон мурунунга илеткелдерин көчүт ховар организациястап турар. Бо талазы-биле байдал Ан-Довуран хоорайда база оон дээрелес.

Оң-биле кады чамдын черлерде политинформаторларын шийл алып, оларга дуза көргүзөр талазы-биле ажил база багыт тургустунган. Чинжээ, Чөөн-Хемчиктин «Искра» кол-хозта барык-ла солун номчултар хире кижилерин даңзылааш, политинформаторлар кылып маан. Ол ышкан чамдын партия организацияларын ууртукчу эштерин ажилчы чоннарнын мурунунга донтаамал илеткелдер кылырын чедип албан бол-гаш «олар чайыс чок, ажил хей» дээш политиктиг инфор-мация чорударына шуут киришкен турар фактылар бар.

Ажилчы чоннарга дайынчы, чедиргир информацияны чорудуп болурунун бүгү аргалары партия организацияларында бар. Кол чүүл болза парторганизацияларын талазында оң утка-шынарын, идея-политиктиг деңгелин бедиринче сагыш салыры, ону организациястап хевирлерин болгаш аргаларын сайзыраңгайдырып турар.

Политиктиг информацияны чоннуң коммунист бүүре-дилгенин быжыглаарына, оларны совет патриотизминг база пролетарын интернационализминг бүүзүп кичизинге, буржуа пропаганданы сойгалап илердеринге оң улуг уур-дузанын барымдалааш, ону донтаамал, бүүзүг дээштиг кыл-дыр организациястагыч партия организацияларын кичиз-гейин утландырган донтаалды СЭКП обкомунун бүүрүз чонга чаа хүлээп алган. Ында ылаңгыя партия, совет болгаш ажил-агый органнын ууртукчулары ажилчы чон-нарга боттарынын ажил-чорудулгазынын болгаш эске-даа аң-зы-буру айтырылганын дугайында илеткелдер, информастар кылып бээрин айттышкан, ай бүүрүзүнүн сөөлгү четверг хүнүнде лекторнуң болгаш илеткелчилер тускый хүнүн дон-тааткан. Партия организациялары ол донтаалдын күөсүлдези-нин хыналдазын организациястап, чер-черге бо талазы-биле то-даргай хемчеглерин боттандырып, политинформаторларын семинарларын, сургаалдыг чөвүлел хуралдарын ой-ейде эр-тирер, эң чугула айтырылганын дугайын оларга информас-тап бээр, эргекчон чүүлгү литературалар, материалдар-биле хандырып хүлээлгилер.

Бүгү чурт, бүгү улус В. И. Ленинниң төртүтүнген хүнүн-ден бээр 100 чыл болурунга күнжикишининг белеткенип турар. Ленинни чыгыларын боттандырып дээш, Төрөн чур-тун экономиктиг болгаш шериг күчүнүн быжыглаары, уур-туң чаагай чоруба база угаан-бодал культуразынын чек-телишиниң дээш улустуң болгаш партиянын демиселин то-даргай көргүзүп тайылбырлар политинформаторларын эң чугула сөрүлгүзү болур. Ынчаарга партия организацияларын-нын талазында политиктиг информацияны улам сайзыра-ңгайдыр, оң идея-политиктиг деңгели дээш бүгү чүүлдер-ни кылып умурлуг.

«Большевиктен» медээлер

МЫГЫЛАК. (Телефон-би-ле). Барыш-Хемчик районун «Большевик» колхозунун та-раажылары амгы үеде чакы хову ажилдарына хынамча-лыг-биле белеткенип турар. Ишти-Ыйыктаа төп хову турлаанын бажынары сеп-тен, чугулаан. Хову бригад-зынын 3 эвеноунга тракто-ристерни кылып, Март 24-те колхоз төвүнге сугат-чыларын кылып чорудар ажилын чугулааппан ху-раз болган. Олар шутту 48 кижиз. Колхоз баптаар чери сугатчыларын тускый хеп, чепсек-херексел-биле хандыр-ган.

Беш чылдын 4-кү чылынн баптайт кварталында кол-хоз күрүнүге 14 тонна элт. 17 тонна сүт дузаар панын күөсүлдепкен. Малын Донгак Белетинг кадарган малы күш-түг, семис болуп, ажил-агый-нын план күөсүлдезин улуг рольду ойнар.

Кыш адалтамып келген бо үеде колхозтуң малчынарын-нын көдөншарында байдал эки. Саая Очур-оол, зоотехник Са-рыгаар Хирлигбей бригадир-лээн № 1, 2 хойжу бригада-ларда болган төп сүт-бараан фермазында чып мал менч. Оларын кылап сүт, по-ган ситен, сула, кыла-та-кан кылаан чарба болгаш хо-луксаалыг хемчег-биле хем-чегип турар.

В. И. Ленинниң төртүтүнгенин бээр чус чыл болур юби-лейинге болгаш Совет Тыванын 25 чыл оюнга алдар болдур-ган куш-ажылчы элзеге «Сельхозтехника» каттыгышы-нын Шагаан-Арыг салбырынн механизатору Михаил Кыр-гыс транкторлар септен, шалычы ажилдап турар. Оң кылган ажилы кезээде эки үр-түңнелдиг, бедик шынарлыг кылдыр хүлээп алдынып турар.
ЧУРУНТА: Михаил Кыргыс.

С. ВСКУС-ОЛДУН ФОТОЗУ.

Бирги черде

Чакы хову ажилдарынн элзегин «сүтүр» үр эвээр-ге ууртукчуларынн мети-лизаторларынн техника септе-лери апрельдин 1-ге чедир дооар дээп кызым кай ажилдап турар. Тракторлар, сепкалар болган алдынар септе-лелери Каз-Хем район бир дугаарында дооскан. Ын-чаарга ол районун «Тивел-ге», «Коммунистче орук» кол-хозтарынн механизаторлар тракторлар септе-лелеринн оналдамын ыракта-ла ажил кысеткен.

Партиянын Каз-Хем райо-мунун бүүрүз чакы хову ажилдарынн үезинде тараа-жылар болган механизатор-лар ортузунга чорудар поли-массаалыг ажилдарынн тала-зы-биле ап чорудар хемчег-лери болдылар.

— О —

Ужуражылга

Совет Эвилелинн Мадмыр Хоумушк Намгаевтиң Чүргүй-оол чоокта чаа Украина чо-раан келген. Ада-чурт дайы-нын үезинде Украинанын неке фашист электерлерден хостагырында эш Чүр-гүй-оол киришкен болгай. Умань хоорайн хостагында бээр 20 чыл болганын ба-ыраалында ол киришч чо-раан.

Чоокта чаа «Тес-Хем» со-хоотун кузунга хой кижиз чыгын келген. Украинага чорайынын дугайын эш Чүр-гүй-оол болуңуң чалгыс чер турттуларында чугулаап бер-бисаа, соххоотун ажил-иш-чилеринг партиянын Чер-кас обкомунун чоруткан те-леграмманын номчуп берген.

Бүдүрүлге культуразынын көрүлдөзи

1968 чылда Тыва АССР-нин көдээ ажил-агый бүдүрүл-гелеринг чоруткан куш-ажыл камгалалынын, бүдүрүлгенин культуразынын болгаш өрткө уур хемчеглерин хой-пнни көрүлдөзин түнөөдери чоокта чаа комиссия үндүргөн.

Көдээ ажил-агый министр-лерин шийлдеп, 20 колхоз, дү-жугаа ставшын, мал семир-тир трестин 4 колхозу, респу-бликанын «Сельхозтехника» каттыгышынын 7 салбы-ры, 2 автобазаны, септел-гедүр эргелди көрүлдө кы-рышкан. Көрүлденин үезинде техниканын ажилчы чон чору-нуң талазы-биле 48 буудулар-ны организациястап, техника-лазы-биле озал-ондаты бол-гаш өрткө буудулар хемчег-лер дугайында 1942 лекция-ларын, беселаларын, консул-тацияларын чоруткан. Колхоз-

тарга, совхозтарга болган «Сельхозтехника» бүдү-рүлгелерин 80 венгалия тургудаларын септөө бол-ган чаа тургускан, куш-ажыл-дын байдалын экижидер, өрт айымын болдурбас тала-зы-биле 148 чаартыкча саа-ларын шийлдеп ажилдаан. 174 кижини олакчылар, элек-триктер кылдыр белеткен, тускый шымызтамы тыыскы-лаан.

1968 чылда өрткө уур 15 эки тура дружиналарын тур-гускан, 4 өрт депозун, өрт өжүрер сүт кулар 6 черлерин туруп, дерип алган.

Ап чоруткан хемчеглерин түнөөдө көдээ ажил-агый бүдүрүлгелерин озал-ондан болур чорук болган өрттүн саны 1968 чылда мурункуу-дан эвээрден.

Көдээ ажил-агый болган белеткелдер профвилес об-комунун президиумунун көдээ ажил-агый министрствозунун, өрткө уур эки тура шийлелин, республиканын шийин херектер министр-ствозунун өрт камгалал киди-линин, мал семиртир трес-тин болган «Сельхозтехника» республика каттыгыш-кынын каттыкшан хура-лыга көрүлденин түнөөдери-нин талазы-биле кирген мате-риалдарга үндүлээш док-таалды хүлээп алган. Дараа-зында черлер тилекчилерге санаткан: «Найрал», «Оң совхозтар, Чөөн-Хемчик райо-нуң «Искра» колхозу, «Сель-хозтехника» Бин-Хем сал-быры, Бин-Хем районун көдээ ажил-агый бүдүрүлгө эр-гелден кирген.

«Найрал» совхозка 1968 чылда ажилдап турган 1143 кижизе бүдүрүлгө талазы-биле мунун президиумунун көдээ ажил-агый министрствозунун, өрткө уур эки тура шийлелин, республиканын шийин херектер министр-ствозунун өрт камгалал киди-линин, мал семиртир трес-тин болган «Сельхозтехника» республика каттыгыш-кынын каттыкшан хура-лыга көрүлденин түнөөдери-нин талазы-биле кирген мате-риалдарга үндүлээш док-таалды хүлээп алган. Дараа-зында черлер тилекчилерге санаткан: «Найрал», «Оң совхозтар, Чөөн-Хемчик райо-нуң «Искра» колхозу, «Сель-хозтехника» Бин-Хем сал-быры, Бин-Хем районун көдээ ажил-агый бүдүрүлгө эр-гелден кирген.

«Найрал» совхозка 1968 чылда ажилдап турган 1143 кижизе бүдүрүлгө талазы-биле

чадыс-даа озал-ондан бол-баан. Куш-ажыл камгалалында 7,5 муң рубль чарыдаан, аар чүе көдүртүр 5 механизмин, 7 чунар чери дерип тургус-кан. Ажилдарын тускый хеп-тер-би-ле ажил хандырыпкан. Ажилдын айыл чок болу-рун аргалында чыл шийде 845 кижизе өөрткен. Соххо-та куш-ажыл камгалалында 7-хей-пнни аяксоотлары ажилдап турар. Бүдүрүлгө туудулары болган мастерская өрткө уур херекселдер-биле дериттенин.

Көрүлденин тилекчилерин материалдарын көдээ ажил-агый болган белеткел-дер ажилдагыларынын проф-визалдеринин Төш Чөвүлелин көрүлдө комиссияныче чоруткан.

П. ОЛДЫРЕВ.

Коминтернин тургустунганынын 50 чыл оюнга

Ушкун Коммунист Интер-националдын тургустунганы-нын 50 чыл оюнга тураскаат-кан эртем сессиязы март 26-да Москвага Эвилелдер бажы-нын Колонналыг залына ажи-лын ургучулзун.

Ушкун Коммунист Интер-националдын тургустунганы-нын 50 чыл оюнга тураскаат-кан эртем сессиязы март 26-да Москвага ажилын дооскан. Сессиянын түнөл хуралын-га Франциянын Коммунист партиязынын Политбюро не-

Оң ажилында эштер А. Я. Пельше, Н. Ф. Катусев, Б. Н. Пономарев, Коминтернин хоо-чун ажилдачылары В. Улья-рихт, Ж. Дюкло, Р. Гюйо, Д. Ибаррури, Х. Багдаш, Д. Не-меш болгаш даштын чурттар-

жигуну Р. Гюйо, Италиянын Коммунист партиязынын ууртукчу чериниң кежигуну З. Серени, СЭКП ТН-нын ке-жигуну, академик П. Н. Фе-досеев, Франциянын комму-нист шимчээшкенинн су-

дан келген эске-даа аалчылар кирип турар. Эртенги хурал Испаниянын Коммунист партиязынын даргазы Д. Ибарруринин сөс ал-ганы-биле ажиттыгын.

СЭКП ТН-нын кежигуну,

раглыг ажилдачызы Ж. Коньо олар сөс алган.

Чыылганнар 1919 чылдын мартты сөөлүредип В. И. Ле-нинниң граммфен пластинка-зынга бижиткен «III Комму-нист Интернационал» деп

ССРЭ-нин Эртемнер академия-зынын оралакчы президентин академик А. М. Румянцев бол-гаш Болгариянын Коммунист партиязынын ТН-зынын кежи-гуну Р. Аврамов олар база сөс алган.

(СЭТА).

чугаазын улуг кичизгейлиг дайынаан.

Сессиянын ажилы доозул-ган. Оң киришчилери пар-тийки гимн «Интернационал-ды» сорум киришкенин-биле, тура ырлашкан.

(СЭТА).

БИЛИГ ЧЕДИП АЛЫРЫНЫН ПОХОДУНЧЕ

Бүгү-эвилелдин актив хуралы

МОСКВА, март 26. (СЭТА-нын көр). Бөгүн Төп лекто-рийге бүгү-эвилелдин улусту университеттеринин активчи-леринн чөлүсү хурал доозулган. Оң киришчилери «Улусту университеттеринин ажилын экижидер дугайында» СЭКП ТН-нын эртен чылын октябрьда хүлээп алган дон-таалдын чедилгенин бот-тандырынын аргаларын то-левлээш, хой-пнтинин эң өр-өдөгө черлерин дугайын-да партиянын Төп Комитети-нин сакчы салым турарына ханым-биле өөрчү четтерге-нин илергейлээш.

Чыылганнар эртем, техни-ктиг болган чогаалдыкч

ажыл-иш кылып турар интел-лигенция, чурттуң улусту университеттеринин активчи-леринге, башкыларына, хой-пнтин чөлүсүлдеринге, дык-накчыларына кыйгырып ху-дурен.

Бүгү улустуң башкалар чед-дил алырыннн пох одунга улусту университеттерин хүн-дугу чери эелен турар. Улус-туң университеттеринн хоорай-

ларга-даа, көдээ черлерге база илан баураар улам калбаа-биле хөгжүлдеринге, оларын ажил-чорудулгазынын идея-теория демиселин бедирлеринге бүгү аргаларын ажилдаар херек деп кыйгырылган демел-лээн.

Бүгү-эвилелдин улусту уни-верситеттеринин хой-пнтин көрүлдөзинин түнөөдери В. И. Ленинниң төртүтүнген

хүндүнден бээр 100 чыл болу-рунга таарыштыр чуртка бистин айтылгалымы, кула-тыр, эртем-биле болган чур-тувустун ажилчы чоннарын-нын коммунист кижизидил-гези дээш партиянын улустун ишти демиселинге кириген үлүг-хууустуң илерсидер айыт-калымы болур деп, ол доку-ментке чугаалаан.

Бүгү-эвилелдин улусту уни-верситеттеринин хой-пнтин көрүлдөзинин түнөөдери В. И. Ленинниң төртүтүнген

Совет кызыгаар быжыг камгалалда

Кыдат эрге-чагырга черлеринн совет-кыдат кызыгаар чонгозунг үлгүлдер кылганына уурлаанышкынын митин-гилери болган хуралдары бүгү совет чурт-ка болуп эркен. Даман ортуктуң депис-кэринге совет кызыгааржыларче чепсек-тик халдаашкынар кылган Мао Цзэ-дунуң бөлүтү ажилчы чоннарынн чүүл-бү-рүш кылып турар толээкчелеринин сойгалаан чагаалары, телеграммалары СЭТА-га, оон чер-черде салбырларына көзү турган. Пекиянын чачаан Совет ча-катын шыгыш сактыдырган нотазын болгаш меделгенин ажилчылар, колхоз-чулар болган интеллигенттеринн толээк-чилери чер болганга чүүлүгү деп деткөөн.

Төрөн чуртка бедик-биле үлөөткен шылтараларын кылган дайынчы-кымы таарыкчыларынн маалыр-шурдугу ботта-рынын магадаанын ажилчы чоннар митингилерге чугулаалында, чагаалдарга илергейлээш. «Совет кызыгааржыларга бүгү улау ынак. Олар калды-даа чонгоз-лорге чылга шаар согушунуңуңу берип шы-даар. Бистин хой национвалдыг бүгү чур-тувус, бүгү улаууус совет дайынчылар-нын талазында»-деп, Львовтун политтех-никтиг институтунун профессору С. К. Чучмарды митингке чугаалаан.

Пекия чонгозчилеринн кара сагыштыг халдаашкынын ойтуу шапкан дайынчы-кызыгааржыларын деткөөн Ада-чурттуң

соддаттары илергейлээш, олар боттарынын бедик эвээр хүлээлгенин чурттуг тус-тус буудуларында күөсүлүп турар. «Төрөн чурт дайынчыларына илген болур. Се-ремчелдешти кезээде быжыглаар, херек алара, мдыктыг кызыгааржыларка хал-даан калды-даа дайынаарга ойтуу ша-вымышын бээр дээш дайынчы белетке-лини бедирлер бис-деп, Ожум океан флотунун далайжымы Валентин Фокия митингке чугаалаан.

Мао Цзэ-дунуң бөлүтүчү чепсектиг чонгоздор кылганына холбоштыр комсо-молдулардан, амыктардан ВКМС ТН-га хой-хей чагаалар, телеграммалар көзү ту-рар.

Бүгү совет амыктар партиянын кыймы-лын баураар Даман ортуктуң маалыр-ларынын шылтараларынн каттаптарына бедик деп, Ленинни Коммунист партияга кижизидтирген бистин комсомолуус СЭКП ТН-га бүүрелдиг согуз берген.

«Улут Октябрынн чаалаа алмышкына-рын камгалаларына кезээде бедик бис-деп, Киевтин «Арсенал» заводунун комсо-молчуларынн болган амыктарынын митингизинн деткээсында чугаалаан.

Совет кызыгаарлар быжыг камгалалда. Пекия чонгозчилеринн чарыкчы орал-дамышкынары чайлап чок буураар.

(СЭТА).

Дерзин политика буурап дүжөр

Бистин Улут Төрөн чур-тувустун кайы-даа кызыгаар хоралакчы дайын эртин шы-даас монге быжыг. Оң чур-туң эрсе-маалыр, коруш-шын чок оолдары камгалан турар.

Совет хамааткымы кижизин мдыктыг хүлээлген — шерг албаны эртертерге кызыгаар-жы болур улау аас-кежи не-кээ таарышкан. Калбак дел-гем чуртунуң, хой национал-дыг уругу совет чонунуң эрге-

ажымы, амыр-дыжын камга-лашкан 1966 чылда халажып келди.

Даман ортуктуң бистин кызыгааржыныкы кыдат со-даттарынн кал катан халдаан ончук-чонгозунг үлгүлдерин кызыгааржы чоран мээ ки-ленимин бүгү совет улаууу, делегейинн дешпалгези кижилери-биле бир домей күш-тедилерин тур.

Маонисттерин бо кара агым-тыг үлгүлдегилер, дээрке им-

первалдымы чепши, социал-изминн чаалаа алмышкына-рынн боттандырып дээр орд-дажышкынар-дыр. Марксизм-ленинизмдин херезинг бердигин бүүрүгү револючу күш улау кыдат улустуң нур-гулай болур ужуруг! Ын-чангаш Мао Цзэ-дун баш-таткан бөлүтүк дерзин поли-тикамы буурап дүжөр.

Д. ЛОНСАН.

Улут-Хем район.

Дыңзыг тудуп ажилдаар бис

Улут-Хем районун «Улут хурал» колхозунда партия ор-ганизациязынын ажил хура-лы болуп эркен. Аңаа бис-тин туртувустун Ыракын Чөөн чук кызыгаарында Да-ман ортуктуке маопоздучу бөлүтүк идалаакчыларынн чангыс улаа эвээр халдааш-кынын дугайында дыңа-дыгы ВКМС райкомунун ботги секретары Сергей Он-дар кылган.

Район Соведининн депутат, мурунчак хойжу, коммунист Севилбаа Даянча-оолун бир дугаарында сөс алган чуга-лазын болза:

— Бистин тайын кызыгаар-жыныктын кыдат чонгозчи-леринн оор бау-биле үрөп, алам когаралды чедирин тура-рынга уурланган бурунгар депштелгиз кижиз төрөдө-төшүн киленинге үнүмү ка-дыл тур мен. Шаптаразыннн дошун кыштан чалгыс баш хой-даа шыкымаан мен. Бис-тер, малчынар, чакы бо хүн-терге бар чедилгенин улам быжыглап, хол дыктыг ажил-даа бис. Намгаалан алган чап мал бүрүк кыдат чарыды-мыкчыларга бистин согууусу болур—деп ол сөзүн дооскан.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

Чоннун

ЧЕМНИЛГЕЗИНГЕ

Республиканын Садг мин-истерствозунун бааза мн да в бо хүннере 80 тон

Кыштаглаашкынны чедишкынниг доозар дээш

Март, апрель айлар мал ажылыгы кыштаглаашкынны доозарын эң харыскалгалык үеи болур. Ан уеде хойларны, инктерин, хаваннарны массалык болдоошкынны чөрүп турар. Удас беле, ийлер база массалык төрүп эгелээр.

Колхоздарда, совхоздарда 155 муң ажыг хураган, үш муң ажыг бызаа инктерин, малдыг немерин. Арган-доорган хой, өшкү 60 муң баш ажыг, мыйыстыг бада мал 10,3 муң баш ажыг. Бөдүүн болгаш шыктыг чөмөр дыка четпес, кылын болгаш хөрүктөлгөн харлыг ырак, берт черлерде едэрлер арктан. Кыштаглаашкынны соолту үеи шак мындагы нарын, берге байдалга келген.

Бөдүүн чөмөр четпешин, чөмөр болгаш суг-биле малды өй-шанда хандыбайн база ажаалданы эки чөрүтпайн турарын харазындан чамдык ажыл-агыйларга малдыг нааражазы хей болган. Бай-Тайга районунуң колхозтарында март-тың баштайгы хонуттарында чөдир өлгөн малдыг баш саны эртен чылдың ол үезинде турганындан мыйыстыг бада мал 6,1 катал, хой, өшкү 3,1 катал хей болган. Барыын-Хемчик районунуң «Большевик» колхозунга ол-ла уеде мыйыстыг бада малдыг хөрмачызы 3,1 катал, Чоон-Хемчик районунуң колхозтарында—2,3 катал хей болган. Би-Хем районунуң колхозтарына хойнуң хөрмачызы 5,6 катал көвүдээн. Улуг-Хем, Таңды районнарың ажыл-агыйларында малдыг хөрмачызы база улуг.

Хей-хей ажыл-агыйларда күжү арган малдын саны хүн бүрү көвүдөп турар. Соолту үеде чамдык ажыл-агыйларга негизин малдарга бээр чөмөгүн нормазын хажыдып, чалгыс нецентраттарын бергеш, бөдүүн азы шыктыг чөмөргү бер-бейн турар. Ылаңгыя кызыл-тас чөбөзүн малга ол хөвээр берип турар бээр чөрүтүп болурус. Би-Хем районга мур-нунда турган «Искра» колхоза (ам совхоз болган) шак ын-дыг чөмөргүлгөнүң түңнелинде 200 баш хире хой, Улуг-Хем районунуң «Күш-ажылдыг хостуу» колхозунга (ол ам совхоз) 15 баш мыйыстыг бада мал өлгөн болган. Бир эвес малчы-нар чөмөргүлгөнүң баш чөрүткөн болза, ындаг ажыл-агыйны эвес чөрүп турбас ийни.

Улуг назылыг мыйыстыг бада мал өй-тавында негизин, чөмөгүни чин шигиндир алдын дээш хонутта бөдүүн чөмөгү (сигенин, саванын) силос чокта 6—8 кг чөдир бээр чөдүр чугула. Бир эвес силос бар болза, бөдүүн чөмөгү 4 кг чөдир бээр. Чамдык ажыл-агыйларда саван, сиген чок болганындан бу-дун-бүрү чөмөгү, хыгыргышты болгаш өскөлдөрү-дээ малга ылыбарлап берип турар. Ындыг чөмөргү үш хар чөдир на-зылыг мыйыстыг бада малга хонутта 1—2 кг, оон улуг на-зылыг малга 6 кг чөдир, хойга 1—1,5 кг бээр.

Малчынарда

«Улуг-Хан» совхозун Хен-дерге салбырында мал-ды хур кыштагладыр дээш чүгүл малчынар эвес, а ме-ханизаторлар база улуг күе-нишкынниг амылдар турар.

Салбырын хоочун ме-ханизаторлары А. Коп-оол, Ч. Дон-гак, М. Лакша, Д. Биче-оол олар «МТЗ-50» тракторлар-биле 110 тонна концентраты, 240 тонна бөдүүн чөмөргү малчынарда чөдүр.

Д. ШУЛУУ,
Улуг-Хем район.

Кыштагларже

Хор-Тайга сөс чыл школаның коллективни «Сүт-Хөл» совхозун Ишкын салбырында коммунист Т. Саидай-оол бригадалар хойжу брига-даның колданырыча дышта-нып хунверде лажыктыг үнү-шүлүгүн кылдып турар. Хой-жулар Т. Саидай-оол, О. Те-не-оол, М. Ловсан оларын колданырыча шөфилер бар-гаш кажалар иштинги көр-женин көтөрүп, арылаан.

Агитаторлук составында школаның башкылары, ажи-даторлары, үстүк классын ө-ренишчилери киришп турар. Оларын арамында лектор, агитатор башкылар база бар. Олар барган черлеринде солу-гу алааларын кылдып, малчы-ларын соонутураан айткы-ларынга тодорай харынын берип турар.

Б. ЛАМАШ-ООЛ,
Чоон-Хемчик район.

Никон Родионович Чернышов Тываның хоочун энергетиктериниң бирээ, элек-тростанцияларга чөбүл чыл дүргүзүлдэ амылдан келген. Кызылдың төп элек-тростанцияларын турбуна четпес оо ажал-дан астам ам он чыл болган. Улуг-ажыл-агыйыга сыйлашкан ишчининче чөдүр үлүс бөдүрүп берген беши-биле үлестек. Никон Родионович 1967 чылда Тыва АССР-иниң Дээди Советиниң Прези-дентунуң Хүндүлде бижин биле, а эртен чамы «Күш-ажылдыг ачы-хавыялыг болган дээш» медал-биле шаңнаткан.

Ону ооң коллективни хундүзөр болгаш хой-нишкынни харыскалгалыг амылдары аңаа дагыл турар. Ол ам «Энергетик» союунуң редактору болган парбюро ке-жигүнү. Коммунист бөдүүн амылдан турар негиз аныгылашкан көргүзүп чүгүл-дө биле ишкен турар.

ЧУРУКТА: турбуна четпешин улуг ма-шинини, коммунист күш-ажыл коллек-тивниг кежигүнү Н. Р. Чернышовтуң турбунада техниктиг амылдар кылдып турар.

П. ГОЛЫЦОВТУҢ фотоу.

Тараа болгаш өске-дээ кө-дө ажыл-агый продуктуларын бөдүрерин көвүдүрүп талаан-биле районунуң партия ор-ганизацияларын согулаа-рының дугайында айткырың СЭНП Чоон-Хемчик райкомунуң пленумунга чуталаалып көргөн. Беш чыдагыч район-нуң көдө ажыл-агыйның ажал-ишчилериниң мурунда туруп турар согулааларын дугайында илеткелди Чоон-Хемчиктин көдө ажыл-агый бөдүрүлгө эргелешчин па-чалыгын эш В. Борисов пле-нумга кылган.

Көдө ажыл-агый продукту-ларын бөдүрерин улам ийик көвүдүрүлгө уланган улуг организация ажылды район-нуң партия организацияларын чөрүтүп турар. Колхозчулар-ның болгаш совхозтар ажал-чынарнын ортузунда пар-тия-политиктиг болгаш ор-ганизация ажылдарын күн-түлдүргөн, социалист кү-рөшүгүзүлгө, колхоз-тарын, совхозтарын мате-риал-техниктиг базанын бы-жыгларынга, колхозчулар-нын, совхозтар ажалчына-рынның материалдыг согу-лаалыг көдүрүлгө элээ и ажалдар кылдынганын илет-келди деңгээлде.

1968 чылда күрүңгө эш, сүт, дүк саванының пла-нир район ажыг күтүскөн.

Агаар-бодуштун таарыча чок байданы турар-дээ, ажал-агыйлар уренин-биле боттарың хандырып, күрүңгө тараа са-дар планнарын күтүскөн.

Хөрүңгү хаттан камгала-ры биле 9797 га черин диализ-дектей алдырып, 9490 га черин чалгы, күсүк аңдарыга-биле белеткен.

Район чартык-кургаг хор-дун-кынаттыг, Ындыг болган-да беди болгаш тургусту дү-жүтү алдыр төлдө, тарыл-гаш хуусаанын кызырып, хөрүңгү шыктыглары бол-гаш бөк үнүштер-биле деми-саван болза, 1968 чылда 67 рубль болган. 1964 чылда суг-гатыг черлериниң нити про-дукциязы 449,9 муң рубль болган турда, эңир чылын ал-ганы 363,8 муң рубль болуп, 10 хуу өвөөжөн. Бо дөргө, сугтарыга системазын чөдир үнелесин турарын түңе-ли-дир. Кайы-дээ ажал-агый-ларда сугтарыга доктаамал

«Сүт-Хөл» совхозун Кара-Чыраа ферманын Суг-Агым ортукмаш школаның коллек-тивни шөф организациястап үш кажалыг алаан котарып, кургалган, үш машина чар-бын сөөртүп чөдүрүп берген. Ук ажалга Х. Домашай, М. Чыбык олар үстөргөн иш-ришкен. Ферманың малчы-нары шөфилерге өөрүп чет-тиргенин илеткен.

Дагжылар хойжуга

Чадананың хөмүр-деш раз-резиниң дагжылары «Искра» колхозун болгаш СЭНП-иниң XXIII съездин аттыг совхоз-тун хойжуларынга шөф дуа-зын көргүзүп хуулааганын эш күтүскөн турар. Разрез чо-гонда кыштагдан турар мал-чынарга олар хөмүр-деш шө-филерге тусалбай берип турар. Ол ишкан аңаа мага-зиниң сандыккалары мал-чынарың хөргөзүп бараан-нырга чалгыны хуулап ап, оларын негелдезин чогуур хуусааында хандырып ту-рарлар.

М. МАЖАА,
хойжу.

Көдээ АЖЫЛ-АГЫЙ АЙТЫРЫЫ РАЙКОМ ПЛЕНУМУНДА

аңдарар. Оон канчап эки дү-жүтү ап болуру? Ындыг фак-тылар районда хей. Эңир чы-лын район чалгы, күсүк чер аңдарар планынга 37 хууу чөдүрбөз.

Бедик болгаш тургусту дү-жүтү уренин амылданган хол хамаарып турбүжө, эңир чы-лын ажал-агыйларын чы-ныч уренишчин 19 хууу кө-дө амылданган эвес болган 37 хуу-зу сөөртүп эвес болган. Бо чылыг тарылгага уренин бел-еткелди эки деп болган. Март 1-ге чөдир бар бүгү уренин-ниң 48 хууу кондичалыг эвес болган. Шөдөрүн ор-ганиктиг, минералдыг кемши-дилгелер-биле үнүш-дүжүктүр болурур дөш деңгээлде чо-рудуп турар-дээ, ол чогумча-дыг түңнелин бербейн турар. Чыл бүрүдө-дө өдөкти чо-дөргө сөөртүп төн турар, оон ажаллап багай. Бо чылыг шөдөргө өдөк сөөртүлгөзү районда организация чок чөрүп турар.

Сугтарыга системазын кал-бартып турар ажал-агыйлар бар. Чыжаа, «Чыраа-Бажы» совхоз сөөктү үш чылда суг-тарыг шөдөрүнүн алап бөрү-зүлден ортуула-биле 14,3 центнер дүжүтүп алган. Ол ишкан районунуң сөөк уренин суг-гатыг черлерин эки дүжүтүп ап турар. Дүжүлганы неуте-реттешип турары хараадагын.

Колхозтар, совхозтар суг-гак чөк дөшөм шөдөргө ичкөө-чөк салган, суггатыг черле-рин ажаллаастаанын-биле сөө-гү дөрт чылда дүжүтүп куу-лаан. Оон караам-биле ни-ти тарылга шөдүлгө суггатыг черин үзүп-куузу 23-тен 15 хуу чөдир өвөөжөн. Бир эвес суггатыг ча черин чөк-үне-ан 1964 чылда 65 рубль тур-ган болза, 1968 чылда 67 рубль болган. 1964 чылда суг-гатыг черлериниң нити про-дукциязы 449,9 муң рубль болган турда, эңир чылын ал-ганы 363,8 муң рубль болуп, 10 хуу өвөөжөн. Бо дөргө, сугтарыга системазын чөдир үнелесин турарын түңе-ли-дир. Кайы-дээ ажал-агый-ларда сугтарыга доктаамал

СҮТ-ХӨЛДӨН МЕДЭЭЛЕР

Суг-Агым суурунуң хөрөөжөн активчилери малчынарга улуг дузаны чөдүрүп турар, олар чокта хал Шатта хой бригадалыг шөф организа-таш, дөрт аал чурттаар ба-жының малгашташ чутай-

ажылдар трактор бригадала-рын, эргөжөк чутула машина-ларын, чөкөстөрүн тургу-таан. Чамдык ажал-агыйлар суггатыг черин ажаллаа-нып турар. Чыжаа, «Большевик» совхоз суггатыг 540 га, «Ти-ва»—600 га, «Сүт-Хөл»—1500 га черин калган. А «Искра» колхоз суггатыг черин бүрүн калган. Тарылга элечетире-лгези районда бөтүтүп ийик-тешпейн турар.

Картофел тарылгазынче кичкөөнги районда кошкан. 1968 чылда районга 271 тонна картофел уренинни олу-р-таш, оон чутга 428 тонна ду-жүтү алган. Оон иштинде «Ис-кра» 17 тонна уренин олу-р-таш, 12 тонна, «Чы-раа-Бажы»—80 тонна олу-р-таш, 60 тонна олу-р-таш. Бо дөргө улуг карылгалыг чо-руу-тур.

Районда көдө ажал-агый техниказы четчире-биле бар. Оларын ажаллаап багай. Районга бир трактор уң ажалдан кылдынганын (шө-мчелерге) эртен чылын 257 га болган. Районун бүгү ме-ханизатор кадрларын 62,5 хууу үшүк класс мерже-жиг. Трактористтерин мер-же-жиг беддериниң куруу-зунда 163 кичи өөренип, 129 ки-шини трактористтерге өөрдөп турар.

Районда ам-дээ 38 трактор-га септелге чөдүрүп а. а. «Чыраа-Бажы» 20, СЭНП-иниң XXII съездин аттыг совхозта 10 трактор септет-ти-мэп. «Октябрь 30 чыл», «Искра» колхозтар, «Чыраа-Бажы» совхоз нокум машина-ларын мынчага дээр доосаан.

Мал ажалының хогула-дын, оон продуктууун бели-деринде четтөөр хой, сүт бү-дүрүр 1967 чылда болдогар. 1968 чылда 13,1 хуу, эш—30,6 тонна өвөөжөн.

Малдын продуктууу шо-о-луг эвес. Район бир икте-не 1008 кг, азы 1967 чылдын-дан 24 кг өвөөш сүтү алган. Бир хойга онааштыр 1,9 кг дүк адынган, бада малдык

лаан, хой, хураган кажалы-нын алаан котарып, курга-дан болгаш өске-дээ ажал-дарын кылып берген. Мындаг ажалдыг амылды суурда хо-рөөжөөр чөвүленинниң да-ганы Н. Монгуш эки органи-застан турар.

О. БОРАШ,

дуулар дияг деңизин колхоз-тарга 255 кг, совхозтарга 270 кг, хойнуу план-биле 40,2 кг турда, херек кырында 38,3 кг болган.

Районда «Октябрь 30 чыл», «Искра» колхозтарда мал ажал-агый база бир аруулагы адыра-хаван ажылы. А арт-кан ажал-агыйлар хаван ажал-агый чөрүтүп алыр берген.

Беш чыл планының дөртүк чылда Чоон-Хемчик районунуң улуг согулаалар салдынганын. Бо чылын районун чөдир алыр тодар-гай санаары мындаг. Тараа култураларынның бир гекта-рында 10 центнер, а суггатыг черлеринде—13,7 центнер дүжүтүп алыр, таранын ни-ти чылдагыны 26 муң тонна чөдүрүп. Ону чөдир алыр-биле 33 муң тонна органикти, 770 тонна минералдыг кемши-дилгелерин шөдөргө төгөр. Тарылга шөдүлгө 71 хуууна сөөртүп уренинни чыгар. Сугтарыны 10 аэноуу, кукуруза өстүр 12 аэноуу, нога өстүр 8 аэноуу тур-гууар. Мал чөмөгүн 12,695 тонна сиптенип, 19,5 муң тонна са-ваны, 49 муң тонна силос, 12 муң тонна ажыг концентраттарын белеткен.

Көдө ажал-агый продукту-ларын бөдүрерин көвүдүрүп талаан-биле алдынган соци-алист хуулаагелерин чөдир-нишкын боттадырында, ажал-ишчилерин ортузунда масе-политиктиг ажалдангын дең-гээл беддерин, социалист чарыктын түтүп бедик көдү-рерин, мал болган чер ажал-агый депшилеткен аргалар-ын, мурунчак дуракулганы нецентредип, бар кулаа-ыр-ларын, аргаларын оон ажал-ларын, өрткөн чыдаргалыг четтестерин болгаш часты-рыларын катаптаадын пле-нумга санал бергенер тодар-гай айткан.

М. СЕВЕН,

«Сүт-Хөл» совхозта чамы тарылгага белеткен, текни-ка септелгезин чөдүрүп турар. 21 септаны, 28 адыанын, 4 кукуруза септанын септэ. Септелгезе алды механизатор бичиктатынганын, мыда К. Ондар, О. Оюн-оол олар мурунчак амылдан турар.

О. БОРАШ,

ТАРАЛШКЫНДА

«Чал орук» колхозун Тар-лашкында дөртүк бригада-нын хойжулары эртен чы-лын семитилгени эки органи-застан, малга четчир чөм-ин белеткен, кыштаглааш-кында буту тала-биле хылам-чалыг белеткенгенин ийик-тешпейн турар.

Хойжулар К. Белек-оол 203, Ч. Хөдөр-оол 202, С. Ша-рап 263 хураганын тус бүрү камгалап алганнар. Бригада

К. ЕНЗУК,
Эрвин район.

Марксизм-ленинизм үндезиннериниң школаларының дыңнакчыларына

1. ФИЛОСОФИЯНЫҢ КАТЕГОРИЯЛАРЫ БОЛГАШ ДҮРҮМНЕРИ

Темага айткан ийи чүгүлдү дугайын таймашылаары-ның бетинде мындаг чөдөр тодардап азымалар. Фи-лософия бодуштун, нити-лелдин болгаш меде-реддин хогулаагелерин эң-не нити хогулаагелерин дугайында өртөм болганда, өске эртенер ишман (чигээ, физикала дурунуга херекселери, химияда—реактивтер, биологияда—микроскоптар, математикада—чүгүлгө болгаш форму-лалар) чөргөлтү ийик чөвөлдөрүн ажаллаагын турар. Ын-чаарга бис философияныҗ категорияларын сайтарып, олар-ның хаара түдүп турар уктамында кирген чүгүлдү ишпа-ларын болгаш өскөлдөрүн көрүп, таймашылап тур-гаш, бисти догдандыр турар өртөмчөйиң хогулаагелерин дү-рүмнерин илердин, тодардып ап турар бис.

Бистин бөдөөлүгө кирген материя болгаш меде-ред деп сөстөр база тодарай хөмчө-л-кымыларын уктамы хаара түдүп турар философия категорияларын дээр.

2. МАТЕРИЯ ДЕП ЧҮЛ?

Философияныҗ бир-ле дугаар чуталаалыг эгезер кате-гориязы материя, чүте дөргө ою канчаар билди, оң укта-мы тодардып, оң херек кырында бар-пугунуң дугайын таймашылап тургаш, философтар аны-бүрү лагерьлерге чарып турарын бирги консултацияга айткан. Баштай ол сөстү таймашылаан. Ол болза латин сөс, орустан оң ве-щество биле оңулаадыр. Тыва оңулаагы—бүдүмдө, чамдыкта орустан база адал турар бис (вещество). Чүгүл сөс үнде-зин ийик, а херек кырында амыл материя деп философия-нын өртөм категориязынга четтескен, оңу чыл азыртыга чөдир кичи төрөткөн ийи азыг муң чылда ийи мар-гылааларын болгаш деңгээлди эртен.

Өртөмчөйи деп сөстүн амылдарда херектен турар уктамын-даа аңаа философия уктамы бар. Ол болза чер кырында улуг болгаш дияг бодуш, чер боду, октаргайда ай, хуу, сылдыстар, сылдыстарын мөөңдөшкөндөрү—бо бүтүлү чалгыс сөс-биле азым ол. Ол бүтүлү кичи үе-дүштөн бөр көрүп көргө, дөмөй бир шынары бар болуп турар: оларын кайында-дээ хөдөлүп, өскөрдөн, саймаран болгаш кырып, чыдап база тытпайн турар болган. Ынчалаш бодуштун үн-дөзин чалгыс эвөөш—деп айткып тургустуруп турган.

Чалгыс ол-дээ эвөс. Черде бодуш кичиниң амылдары-нда бирде үнелесин болуп, бирде улуу болуп турар, а ок-таргайда ай, хуу, сылдыстар кичиниң кайгында, кичиниң амылдарында, уктамында болгаш сөткөлдөгө база улуг сандык чөдүрүп турар. Мындаг болганда, черде-дээ, ок-таргайда-дээ ол бүтүлү шимчөөшүн, өскөлдөрүн башкарып турар дүрүмнерин билди алып чүгүлдү канчап чөдүтүп дивезиле? Маңаа база-ла бүтү чөвөлдөң эвөс үнде-

энин чүд, ооң алыс дөзү кайдал деп айткып тургустуруп келер.

Бистин эрэнниң (чыл санаарынын) мурунда VI-V вектер-ниң өртө-бүрүгү грек философтар (ыңчаарга эртеден бүрүү философия болуп турган) бо айткыпга харынын тыварын орадылап, бүгү бар чөвөңгү чалгыс үндезиниң-ден суг, от, агаар (чамдыкта черин база немей)—оларын хогулаагелеринде бүтү чөвө (өртөмчөй) тургустуруп деп санап турган. Харын ыңчаар болгаш, философия-мичи Эм-педокл эшл ийи аараан ийикте от көвүдөп, суг эвөөжөн турар-дыр дөш, ук кичини шыктыг доураакка хөм эмиэр турган. А философ Гераклит бүтү онтаргайын оттан тур-густуруп деп санааш, мындаг тезисте ийи үндүргөн: «Ол космос (от октарыгы) бүтү бар чөвөгө чалгыс (үндезин) ол болуушкан, оңу кандыг-дээ бүрүгөн болгаш кандыг-дээ кичи тургустулап, ыңчаа-дээ ол хире-чөгөн-биле өлүп каап, хып каап калып-дээ турган, турар-дээ, мөңгө дият от-тур. Гераклитиң бо тезисин В. И. Ленин диалектиктиг материализмниң эгезин көчүтү эки айткан-дыр» деп дең-гээлде (Чогааларын долу чымдадык, том 29, арка 311).

Бистин эрэнниң мурундагы V-IV вектерде грек филосо-фтар Левкий биле Демокрит болгаш оларын өөреникчилери бүтү чөвөңгү чалгыс үндезининде атомнар (үлөттөмө, өскөрдөк, чытпес кезекчигендер) турарын мындаг бол-дө-биле илеткен: «чөк чөвөңгү чүд-дээ тымызас, чүд-дээ чүвө чөк чөвөңгө шалгыс».

Үстүдө айткан чинктерден көөргө, ыңчаарда-ла кичи уктамын-биле дөргөңгүл чалгыткылаанын болгаш чыдап болуушкын дугайында идея турган. Харын оон соонда, ортакы вектерде феодализмниң өртө-ажылын камгалаан ажалы тергилелерин үндезинде база чал үнүң ийиктеде шык хөдөөр чөдир буржуазияның өртө-ажылын илеткел-тиг арга-биле камгалап дөш хей ийи философия школа-лар, атылгышлар болгаш уламышкылар ирктэ-ла дөдү башкарып кылгалаан болгаш ам-дээ кылдып турар.

Маңаа буржуа философияның дөдү чалдык болуп Ге-гелдиң демдөгөндөрүн. Ол болза база бүтү бар чөвөңгү чалгыс үндезинин ыңкар дөш, туган сүнесиниң чөкөн: ол сүнесин (биргөр сөзгөргө бурган) бисти догдандыр бүтү чөвөңгү чалгыс үндезини, ол сүнесин кичи уктамына ки-рип, дөргөңгү бөдүүн саймаралы кылдып көргүзүп тура-ры ол деп турган.

Оң-биле чөргөштүрп бодуш дугайында кичиниң билди улам хангылаан тугу-ла, дөргөңгү эш тургузуу-н дугайында кичиниң билди улам бедик кел чораша. Чыжаа, XVIII-XIX вектерде бодуш билгелериниң улуг ажалды-кынары болуулаа. Ф. Энгельс философияны улам хө-жүдөлдөгөн, маңгыга И. Маркстин диалектиктиг матери-ализмни тургузырга клетка тургузуу-н теориязы, эне-ргияны чытас болгаш хуулар дүрүмү, Дарвинниң ажи-

дышкыны—бо үш улуг ажалдыкын улуг сандарлыг болгаш деп демделеп турган.

Маркс биле Энгельстин айтканы диалектиктиг мате-риализмниң «дегелеңгил» бөзүлүп чалгыс үндезини оң ма-териализмде» деп чүгүл ол бүтү ажалдыкынарын түңнели болган. Ол уеде материяны тургузууш шимчөөл-дөр дика хангылаан болза-дээ, оң эң-не бөдүл (биче) неэзө атомга четкен турган. Ол дөргө өртө-бүрүгү грек фи-лософтарын дап болган атомнары эвес, а эртеннин херек кырында ажалды, шимчин турар бөзүлүп бөтүтү атомнары.

Материя тургузуу-н талаан-биле XIX-XX вектерин үе-зинде дараанын улуг ажалдыкынары болуулаа. 1866 чылда дарзавингизм шынарын тыпкан. 1897 чылда атому чардан, оң бир бөдүүн—(элементарны) неэзө болуп элек-тронну айткан. Бо ажалдыкыны уламышылаан тур-бар болгаш бо уеде ам электрондан аңгыда чөк хире бөдүүн кезектер айткандын. Электронну ажалды турар үезинде дыкка хой өртөмчөйиң материяның үндезини атом буау-ган, материя чыткен» деп шын эвөс түңнели кылды тургу-лаан. Ол үени бодуш билгенин дугайында эртенниң кри-зис (бергө дөш үези) деп адал турган. Ол кризистен эрте-мен В. И. Ленин алдырган. 1908 чылда үтөн адалдыг «Ма-териализм болгаш эмпириокритицизм» деп номуна эрте-менниң чөдиршкенинде болгаш диалектиктиг методка даянган, диалектиктиг материализмни билди алырын-гы тоорлазы байыттылаан, материя деп категорияны тода-радышкыны оң берген. Ол үндезин болган тодардым-кыны бо: материя дөргө, объективтиг (медерелден дашпаар турар) бөтүтү бар чөвөңгү дөргөңгүл херексөөр фи-лософия категориязы-дыр. Ол бөтүтү бар чөвө кичиниң ме-дереңгиледе хамаарыл чокта турбушап, кичиниң меде-рединде чөдөргө, оңу бистин меде-рединде хогулаан, чуркка тырттырып, көрүчүктө-дирип турар» (Чогааларын долу чымдадык, т. 18, арка 131).

Бо тодардымкынының укур-уктамы үнелес четпес. Хар-ын оон

